ROMANIAN LITERATURE IN HIGHSCHOOL TEXTBOOKS. DISTRIBUTION AND REPRESENTATION

Simona FORTIN
University of Bucharest

Abstract: This article aims to analize how the writers are distributed in the Romanian language and literature textbooks for highschool and also to study their representation. For a more broad coverage, the study is based on analysis of 24 of the alternative textbooks, that are currently in use. Moreover, it was also considered, in relation with the baccalaureate, the very close and important connection that exists between textbooks and curriculum

Keywords: Textbooks, distribution, representation, cultural dimension, writers.

Modul în care manualele prezintă lumea, prin „lume" înţelegând spaţiul culturii şi al literaturii române, în principal, şi cu câteva incidenţe din alte literaturii, se constituie, pentru cititorul în formare, care este elevul, ca un dat al realităţii. Organizările manualului pot să fie directe şi indirecte. Nu există niciun argument care să ne facă să credem că cititorul, care este copilul, reacţionează mai puţin prompt la joncţiunile directe decât la cele indirecte, cu condiţia ca ele să fie suficient de repetate sau de apăsate, pentru că repetiţia pare să fie cel mai eficient mod de impunere a unei idei, a unui concept. De aceea, în această prezentare vom încerca să decelăm ideile dominante care se desprind din organizările pe care le propun manualele şi cum se reflectă ele pentru cititorul mediu, care este copilul.

În demersul nostru vom folosi atât abordări cantitative, cât şi abordări calitative. Două ramuri ni se impun a fi extrem de importante în această constituire a câmpului cultural, numit literatura română. În primul rând se delimitează domeniul sau zona autorilor. Manualele nu insistă neapărat pe acestă zonă; impunerea unui autor nu reprezintă un obiectiv al programei şcolare, însă insistenţa noastră provine din faptul că individul reţine mai degrabă persoanele, decât conceptele. Sesizăm lucrul acesta şi la nivelul cel mai de jos, cel mai scăzut al receptării culturale, anecdotice, în care indivizi care nu au niciun reper cultural reţin totuşi nişte elemente, cum ar fi autori precum Ion Creangă sau Mihai Eminescu. Deci numele funcţionează ca nişte cârlige culturale. În al doilea rând, ne-au interesat în mod deosebit elementele care ţin de organizarea unor concepte sau a unor perioade şi, abia în al treilea rând, elementele care ţin de o problematizare mai înaltă a unor dileme etice, rezolvări de probleme, luări de atitudini. Acestea sunt, în general, mult mai puţin parcurse, se formează mai greu şi este îndoielnic că absolventul nostru mediu de liceu poate demonstra asemenea competenţe de lectură.

Într-o prezentare sumară, de-a lungul celor 4 ani de şcoală se studiază un număr de autori, care variază. Aşadar, în clasa a IX-a am înregistrat 101 autori, în clasa a X-a – 55, în clasa a XI-a – 72 şi în clasa a XII-a – 167 de autori. În total ar fi 275 de autori. Aceşti autori se împart, sau îşi împart un număr de texte, după cum urmează: 188 de texte în clasa a IX-a, 118 în clasa a X-a, 195 de texte în clasa a XII-a, 531 de texte în clasa a XII-a. Totalul de texte prezentate, ţinând cont de anumite ambiguităţi, ar fi între 1020 şi 1035, în timp ce numărul total al autorilor ar varia de la 275 la 167 de autori, obţinându-se o medie de 3,76. Deci, un autor ar fi prezent, în medie cu 3,76 de texte. Bineînţeles că raportul acesta are o valoare statistică, majoritatea autorilor, aproape 2 treimi, sunt prezenţi cu un singur text, autorii de texte lirice sunt net favorizaţi: dimensiunea poeziilor face ca un autor să poată fi reprezentat

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

cu mai multe texte, în timp ce, numai ca excepţie, autorii de proză şi, mai ales, autorii de proză de mare întindere, sunt prezentaţi cu mai mult de un roman. Există o singură excepţie, un singur autor care este prezent cu 2 romane în acelaşi manual, este vorba de Marin Preda, care este prezent şi cu „Morometii" şi cu „Cel mai iubit dintre pământeni", într-un manual de clasa a XII-a. În privinţa repartiţiei pe genuri, din aceste nume 132 sunt autori de opere lirice. Precizăm că numărul total al autorilor a crescut la 284 în măsura în care am împărţit autorii, i-am dublat dacă acopereau mai multe genuri. De exemplu, I. L. Caragiale este prezent de 2 ori, pentru proză şi pentru teatru, la fel Marin Sorescu pentru versuri şi pentru teatru, Lucian Blaga pentru teatru şi pentru lirică, Mihai Eminescu pentru proză şi pentru lirică, G. Călinescu pentru proză şi pentru critică literară. Împărţirea pe genuri arată, totuşi, o predominanţă a liricii. Din cele 284 de nume, care există după acestă numărătoare dublă, 132 sunt autori lirici, deci aproape jumătate. Am risca afirmaţia că persistenţa acestor autori lirici este oarecum crescută şi datorită faptului că poeţii se parcurg mai uşor, având texte de dimensiuni mai mici, care se reţin mai uşor şi pot să se bucure de o prezentare integrală. Nu există niciun text de proză, dacă exceptăm micro-romanele lui Urmuz, „Pâlnia şi Stamate" şi celelalte, care să fie prezent integral. Toate textele de proză sunt prezentate fragmentar şi, uneori, în fragmente atât de mici, sau cu nişte decupaje atât de ciudate, încât conţinutul devine oarecum misterios,ermetic. Chiar textele de mai mici dimensiuni, care se bucură de o prezentare generală, sunt introduse prin prescurtări, fragmente.

Pentru o cuprindere cât mai largă, am studiat 24 de manuale alternative de limba şi literatura română pentru liceu, dintre cele care sunt în vigoare în prezent, repartizate după cum urmează: pentru clasa a IX-a – 6 manuale; pentru clasa a X-a – 3 manuale; pentru clasa a XI-a – 6 manuale; pentru clasa a XII-a – 9 manuale.

Trebuie să menţionăm de la început că această repartizare nu are nicio relevanţă privind distribuţia reală a manualelor în mediul şcolar. Este o insatisfacţie personală a autorului acestui studiu faptul că nu a reuşit să obţină date concrete despre această distribuţia manualelor la scară naţională, pentru zone geografice, tipuri de şcoli, pe edituri şi autori, care ne-ar fi arătat în ce grad un manual se bucură de interesul elevilor de un anumit nivel. Pe de altă parte, modalităţile de prezentare ale manualelor sunt extrem de diferite. Există, spre exemplu, un grup de autori care produc manuale sub forma unor colaje, în care doar se enunţă tema ori se reproduce fragmentul din text şi apoi tot corpul lecţiei respective este prezentat sub forma unor citate din alţi autori. Citatele respective pot să fie foarte diferite ca întindere şi ca valoare, unele mai clare, altele ermetice, formate dintr-o singură frază, scoasă din context, ceea ce face dificilă receptarea lor; dar altele sunt nişte analize destul de ample.

O altă dificultate a fost dată de faptul că, uneori, este foarte greu de delimitat itemul static, de unde începe un concept nou sau un autor nou, cum trebuie să fie luate anumite părţi din textul manualului, dacă trebuie văzute ca unităţi separate, dacă trebuie văzute ca unităţi înglobate într-o unitate mai mare. Tocmai din acest motiv nu s-a putut realiza o prezentare strict cantitativă, cu un comentariu bazat pe date statistice.

O altă observaţie cu caracter general este varietatea conceptuală, deosebirile pronunţate între manuale, în ceea ce priveşte nivelul de exigenţe, metodele de abordare, fundamentele teoretice. Există manuale la care „predarea", transmiterea de cunoştinţe se face ex-catedra indiferent de tipul receptării care s-ar produce în cititor, generând impresia că este un discurs care se scrie singur şi se scrie pentru sine ca atare. Unele manuale dovedesc foarte bine adecvarea la cititor; acesta este antrenat tot timpul prin sarcini de lucru individual sau frontal, explicaţiile fiind corelate cu momentul concret al lecturii sau cu nivelul de receptarea al cititorului. Există manuale autoritare, direct sau indirect, şi altele care îşi propun să colaboreze cu autorul final. Manualele autoritare, de obicei, impun noţiunea sau conceptul într-o prezentare pe care noi am putea s-o numim oarbă, în sensul că este absolut indiferentă la contextul enunţării şi care nu presupune vreo negociere a sensului cu presupusul cititor.

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

Alte manuale sunt autoritare la modul indirect, adică, în pofida modului de organizare, de problematizare, se simte autoritatea opiniei, care striveşte cititorul. Un exemplu de ceea ce numim autoritate indirectă, ar putea fi manualul realizat ca o antologie de citate referitoare la o temă, la un subiect, toate orientate într-o singură direcţie, încât apariţia unei opinii diferite, contrare, devine foarte greu de susţinut. Un alt exemplu de autoritate indirectă, ar fi falsele problematizări de tipul „Arătaţi care este importanţa curentului / sau a autorului X". Este evident că o astfel de întrebare implică obligatoriu presupoziţia că există o importanţă a autorului respectiv. În această categorie de întrebări se încadrează şi cele care spun „Justificaţi afirmaţia" în măsura în care, de exemplu, afirmaţia respectivă este una extrem de pozitivă. Ca un loc comun de remarcat, ar trebui să spunem că, în general, manualele noastre merg pe caracterizările pozitive. Toate curentele literare, toate conceptele, toţi autorii sunt importanţi, sunt semnificativi, sunt relevanţi, deci manualele transmit cu mare încărcătură, foarte apăsat pentru cititorul aflat în formare, că este vorba de lucruri care au valoare, că este vorba de lucruri importante şi că nu este loc de negare, reuşind să se impună asta, în mod paradoxal, chiar şi în situaţii în care în studiile de caz se propun două păreri, două opinii contrare. Când se propun spre dezbatere două opinii diferite, amândouă sunt tratate ca pozitive şi nu se pune niciodată problema unei excluderi. Chiar în cazul în care s-ar alege una dintre variante, amândouă sunt considerate meritorii. Ca o excepţie, putem nota că există un grup de autori de manuale ce problematizează cu adevărat, oferindu-i cititorului posibilitatea de a-şi dezvolta propriile păreri. Ca să dăm un exemplu, este singurul manual în care se cere argumentarea opiniei, pornind de la interpretarea lui G. Călinescu dată personajului din romanul lui Rebreanu: „Ion este o brută, şiretenia îi ţine loc de inteligenţă". În celelalte manuale se insistă pe valoarea iubirii lui Ion pentru pământ, insinuându-se puterea ei catharctică, justificativă.

În majoritatea manualelor, se reproduce confesiunea lui Liviu Rebreanu, care leagă geneza romanului de amintirea ţăranului care sărută pământul „ca o ibovnică". Este foarte interesant faptul că, în timp ce amintirea lui Liviu Rebreanu este neutră, din punctul de vedere al judecăţii morale care nu se poate deduce nici din gestul real văzut de autor, nici din textul romanului, care beneficiază de un narator obiectiv şi impersonal, în schimb manualele sugerează destul de puternic faptul că această iubire faţă de pământ este meritorie sau, măcar, justificativă, ca o valoare în sine. Tot ca un paradox, ar trebui să arătăm că, pe de altă parte, într-o situaţie similară, din punctul de vedere al judecăţii morale, cea a iubirii lui Ghiţă pentru avere, manualele îşi însuşesc opţiunea naratorului moralist din nuvela „Moara cu noroc", considerând în sine această iubire de bani ca fiind un element negativ. După câte se vede, tratarea inegală a aceleiaşi probleme morale în manuale este influenţată, pe de o parte, de perspectiva naratorială şi, pe de altă parte, de receptările critice anterioare.

O altă problemă remarcată la manuale şi care se dovedeşte extrem de dificilă, este aceea a contextualizării istorice. Deşi au abolit prezentarea istoriografică a câmpului literar, programele cer autorilor de manuale să introducă sumare contextualizări istorice şi sociale în prezentarea autorilor sau a textelor. Doar că aceste contextualizări istorice şi sociale pot să fie coerente pentru autori, dar mult mai puţin coerente pentru elevi, foarte puţine manuale reuşind să se descurce în această situaţie. De foarte multe ori se strecoară conceptualizări care nu au înţeles sau rămân enigmatice pentru adolescenţi. Ca să dăm un exemplu, este de discutat dacă la sfârşitul clasei a VIII-a elevii pleacă, după studiul istoriei României, cu un bagaj de cunoştinţe suficient de bogat despre evenimentele dintre 1840-1859, care să le permită o corectă conceptualizare istorică a Revoluţiei paşoptiste. Nici nu suntem siguri că manualele de istorie folosesc acest concept, de *generaţie paşoptistă*, fiind introdus în manuale înainte de a fi explicat, de a fi pus în contextul lui istoric. De altfel, aceste sechele ale istorismului se agaţă în manuale, dar rămân şi în programe, făcând foarte dificilă înţelegerea fenomenului literar în afara acestor contexte, deşi ele nu i se mai cer astăzi elevului. Pentru autorii de manuale, ca şi pentru autorii de programe, ele sunt foarte clare, au fost învăţate într-o perioadă când istoria

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

literară era o cerinţă a programei. Spre a da un exemplu, în programa de clasa a XI-a se vorbeşte de opera „marilor clasici", dar se uită faptul că până în clasa a XI-a nu s-a realizat o astfel de periodizare şi nici o clarificare a conceptelor operaţionale, de aceea pentru mulţi elevi rămâne o enigmă de ce romanticul Eminescu este încadrat între marii clasici.

Pentru autorii de manuale şi pentru autorii de programe „autorii clasici" este un concept elementar, deja însuşit, dar în manualele de la clasa a IX-a până la clasa a XII-a el nu mai este niciodată explicitat. În plus, aceşti mari clasici, după cum ştim, erau în număr de cinci: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu şi Ioan Slavici, care nu mai sunt studiaţi împreună, nici în manualul de clasa a X-a, nici la clasa a XI-a, fiind trataţi în capitole diferite, în aşa fel încât ne bazăm pe un fel de cunoaştere, care nu se ştie de unde ar putea să îi apară adolescentului, care va reuşi să-i lege între ei. Singurele conexiuni temporale între autori sunt cele de ordin biografic, dar ele nu apar în toate manualele. De exemplu, corespondenţa dintre Titu Maiorescu şi Mihai Eminescu stabileşte clar o relaţie de cunoaştere între cei doi autori, sau textul lui I. L. Caragiale în „Nirvana" stabileşte iarăşi o relaţie de prietenie şi respect între Mihai Eminescu şi I. L. Caragiale, dar textul apare într-un singur manual din cele 24.

O altă dificultate este dată de disproporţia dimensionării unor subiecte. Aceeaşi temă poate fi tratată pe spaţii cu diferenţe mari între ele, impunându-se o importanţă variabilă în economia volumului, de la un manual la celălalt. Exemplu, Tudor Arghezi este prezentat într-un manual cu un text poetic, iar în alt manual de clasa a XII-a sunt reproduse 12 texte, unele comentate, altele propuse pentru întrebări şi exerciţii şi altele oferite pentru lectura suplimentară anterioară redactării unui eseu.

În principiu, ne-am propus, deci, ca această prezentare să se bazeze pe cunoaşterea textelor de manual, urmând ca fiecare afirmaţie pe care o facem să fie sprijinită de câteva date statistice. Insistăm asupra faptului că nu ne-am propus o prezentare statistică pură, ci o cercetare calitativă, aşa cum este ea definită de către David Silverman, susţinută şi de câteva abordări cantitative.

Prima coordonată a manualelor este raportul pe care acestea îl au cu programele, configurat pe două niveluri: există, pe de o parte, nivelul autorilor canonici, pe care îl vom indica în continuare şi, apoi, nivelul celorlalte teme, texte şi autori. După cum se precizează în toate programele şcolare, „pe parcursul liceului elevii vor studia cel puţin un text aparţinând următorilor autori: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu, Ioan Slavici, G. Bacovia, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, G. Călinescu, Eugen Lovinescu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu". Nota respectivă se regăseşte în fiecare programă, rămânând la decizia autorilor de manuale să introducă unul sau mai mulţi autori canonici în manualul respectiv. Se impun aici următoarele observaţii: pe de o parte, unii autori de manuale au realizat o anumită continuitate, rămânând coerenţi în raport cu propriile construcţii, astfel încât pe parcursul celor 4 ani toţi scriitorii canonici sunt prezentaţi prin opere semnificative şi, pe de altă parte, alţi autori de manuale nu sunt coerenţi cu ei înşişi, deşi îndeplinesc cerinţele programelor privind numărul minim de autori sau de texte propuse spre studiu în fiecare an; la sfârşitul celor patru ani un autor canonic sau o categorie literară sunt studiate incomplet. Pe de altă parte, în situaţia concretă a şcolii, nu este obligatoriu ca profesorul sau elevul să folosească, în toţi anii manualele aceluiaşi grup de autori, scoase de aceeaşi editură, ceea ce poate să producă uneori serioase distorsiuni în receptarea acestor autori canonici. Niciun autor nu este prezent în fiecare manual, nici nu s-ar putea face lucrul acesta din cauza tematicii diferite de la an la an. Într-o prezentare cantitativă, Eminescu este prezent în 21 de manuale, Caragiale este prezent în 18 din cele 24 cercetate de noi, Blaga în 17, Sorescu în 17, Arghezi în 16, Nichita Stănescu în 16, Mircea Eliade în 16, G. Călinescu în 14, Mircea Cărtărescu în 13, Ion Barbu în 12, Marin Preda în 12, George Bacovia în 11, Ioan Slavici în 10, Ion Vinea în 10,

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

Ion Pillat în 9 etc. Această distribuţie cantitativă nu spune foarte mult, ca rată de distribuţie pe verticală, mult mai semnificativă este rata de distribuţie pe orizontală. Ca să fim mai expliciţi, este foarte important dacă un autor se regăseşte la un anumit subiect, la o anumită clasă, la o anumită temă, în toate manualele, astfel încât copilul, indiferent ce manual ar fi ales la şcoală, să se întâlnească cu autorul respectiv. Spre a da câteva exemple, la clasa a IX-a, din şase manuale studiate, şase îl conţineau pe Mihai Eminescu. Este evident, deci, că, indiferent ce alegere ar face profesorul, copiii se vor întâlni cu texte de Mihai Eminescu.

Tot la clasa a IX-a, din şase manuale studiate de noi, în cinci s-a întâlnit câte un text din I. L. Caragiale, un text din Ioan Slavici, unul din Tudor Arghezi. Mircea Eliade se situa pe aceeaşi poziţie cu Mihai Eminescu, adică apărea în 6 din 6 manuale, în timp ce alţi autori, chiar dacă au o prezenţă bună, în general, se întâlnesc în mai puţine manuale. Prezenţa aceasta bună este dată de prezentarea pe verticală, care lasă foarte multe goluri. Ca să luăm un exemplu, Lucian Blaga se întâlneşte în clasa a XII-a în 8 manuale din cele 9 analizate, la fel ca şi Marin Sorescu, în timp ce Tudor Arghezi se întâlneşte în 7 manuale cercetate. Este evident, deci, că elevii au o şansă mai mare să se întâlnească cu Marin Sorescu şi cu Lucian Blaga, decât cu Tudor Arghezi, Ion Barbu, Marin Preda, cu George Bacovia, care au acceaşi prezenţă de 7 din 9. Au, în schimb, o şansă mai mare să se întâlnească cu Ion Vinea sau cu Ion Pillat care se găsesc în 8 din cele 9 manuale studiate, deşi nu sunt autori canonici. Însă, din perspectiva elevului, autorii aceştia, deşi necanonici, au o prezenţă cu totul semnificativă în manuale şi devin astfel aproape canonici. O altă observaţie este că rata de distribuţie a autorilor este extrem de influenţată de versatilitatea lor, deci de posibilitatea de a acoperi cât mai multe subiecte sau teme din programa şcolară. Un monoautor, cum ar fi Eugen Lovinescu, are o prezenţă scăzută în manuale, ca şi Titu Maiorescu (la Eugen Lovinescu este chiar mai scăzută), o prezenţă de 4 manuale din 24, toate cele 4 manuale se regăsesc în clasa a XII-a. Reamintim că aceste 4 manuale vin dintr-un total de 9 manuale analizate pentru clasa a XII-a. Deci, în mai puţin de jumătate din manuale se regăseşte Eugen Lovinescu, deoarece exemplifică problema *Mutaţiei valorii estetice* şi cele legate de *Raportul dintre cultura românească şi cultura europeană*. Un autor care excelează în mai multe domenii, are mai multe şanse de reprezentare. Camil Petrescu, de pildă, se regăseşte cu texte de proză, cu texte de teatru şi cu un text teoretic. G. Călinescu se poate regăsi cu texte de critică şi cu texte proză, Marin Sorescu cu texte de teatru sau texte de lirică. Un monoautor, precum George Bacovia, nu se poate regăsi decât cu texte lirice.

O altă modalitate de a aborda problema legată de textele autorilor canonici ar putea fi reprezentarea temelor, capitolelor şi subcapitolelor din manuale sub forma unor titluri de spectacole. De obicei, în sociologie se folosesc noţiunea de „joc” şi noţiunea de „jucător” pentru a identifica aceste distribuţii sociologice. Mai degrabă decât un joc pe echipe, ni s-a părut mai potrivit să ne imaginăm această distribuţie de teme şi subiecte ca un spectacol de operă sau de balet, în care autorii sunt cântăreţii sau dansatorii care vor să ocupe poziţiile date de rolurile oferite. Poziţia autorilor canonici în manual ar semăna, în comparaţia propusă, cu poziţia unor interpreţi privilegiaţi oferită de către producător, dacă identificăm producătorii cu programa şcolară. Deci, un producător poate impune: „se poate juca spectacolul respectiv, dar trebuie obligatoriu să îl conţină şi pe interpretul X”. Am ales modelul operei, deoarece un autor este precum un cântăreţ de operă, nu se poate adapta la toate partiturile, el este fie tenor, fie bas, fie soprană, nu poate să acopere orice rol. Pe de altă parte, ca oricare dintre actori sau interpreţi, autorii intră în concurenţă între ei. Sigur, autorul de manuale, ca un regizor, va încerca să îi distribuie pe toţi, însă poziţiile acestora sunt întotdeauna concurenţiale: într-o anumită poziţie nu poate să fie decât un singur autor. Există multiplicări, de exemplu la roman. În prezentarea de clasa a X-a, când se studiază romanul, se pot alege 3, 5, 8 texte, în aşa fel încât să se creeze loc mai multor autori de roman. Însă, această distribuţie de dublare a rolului nu poate fi infinită, ea este limitată de dimensiunea manualelor şi, până la urmă, de

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

capacitatea copiilor de a parcurge anumite texte. Lucrul acesta se vede foarte bine la anumite specii sau epoci, în care există o abundenţă de autori, încât înţelegem dificultatea profesorului de la clasă care se întreabă cum ar putea fi ei parcurşi sau în ce modalitate. Este clar că la şcoală profesorul şi copilul nu au cum să-i trateze pe toţi ca individualităţi pentru că ocupă un spaţiu şi un timp foarte mari.

Reîntorcându-ne la autorii canonici, avem următoarea distribuţie de potenţial: Mihai Eminescu poate ocupa o poziţie legată de poezie, deci de lirică, şi de proză, mai specific, nuvela; Ion Creangă poate să ocupe poziţiile legate de proză, mai puţin cea a romanului, (precizăm că niciunul din manuale nu tratează „Amintirile din copilărie" ca fiind un roman, deşi aceasta a fost o variantă propusă de critica literară); I. L. Caragiale poate să ocupe poziţiile legate de teatru şi de proză, cu excepţia romanului. Pe de altă parte, Mihai Eminescu poate acoperi poziţia romantică, situaţie prevăzută în mod special în programă; I. L. Caragiale şi Ion Creangă, poziţia realistă; Titu Maiorescu nu poate ocupa decât o poziţie sau o partitură legată de critica literară; pe Ioan Slavici îl găsim repartizat pentru realism şi pentru proză, atât pentru roman, cât şi pentru proza de întindere medie; George Bacovia ocupă poziţia simbolismului şi a liricii; Lucian Blaga poate să ocupe poziţia lirică, dar şi pe cea a teatrului, a eseului cultural şi toate poziţiile legate de modernism; Tudor Arghezi ocupă poziţia lirică şi cea a prozei; Ion Barbu doar pe cea lirică şi a modernismului; Mihail Sadoveanu pe cea a prozei scurte sau de întindere mare, a romanului, şi a tradiţionalismului; Liviu Rebreanu - romanul şi proza scurtă, atât poziţia realismului, cât şi a tipurilor de roman din perioada interbelică; Camil Petrescu ocupă poziţia romanului, a teatrului şi tot ce ţine de modernism; G. Călinescu se poate distribui în poziţia prozei, respectiv a romanului, şi a criticii literare, ca şi în poziţiile legate de eseul cultural; Eugen Lovinescu doar poziţia critică şi cea legată de modernism; Marin Preda ocupă doar poziţia romanului postbelic; Nichita Stănescu cea a liricii postbelice; Marin Sorescu poziţia liricii postbelice şi a teatrului. După cum se vede, aceşti autori intră în concurenţă unii cu ceilalţi. De exemplu, pentru poziţia romanului interbelic se „luptă" Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, George Călinescu, nemaifiind loc pentru alţi autori de romane meritorii, cum ar fi Hortensia Papadat-Bengescu, Mihail Sebastian sau altcineva. În situaţia aceasta, autorii de manuale vor selecta învingătorii, urmând ca „învinşii" să fie repartizaţi pe o altă poziţie vacantă.

Dacă se urmăresc temele şi speciile literare, observăm că poziţiile nu sunt infinite, dimpotrivă, în anumite zone se creează o oarecare „înghesuială" de autori. Această concurenţă duce, spre exemplu, la situaţia ca unii autori să fie prezentaţi preponderent pe o poziţie care nu-i reprezintă întru totul; e ca şi cum şi-ar fi găsit o nişă de interpretare, sau se exclusivează o dimensiune a autorului respectiv în detrimentul altora. De exemplu, Creangă ocupă poziţia basmului cult pentru că acolo nu intră în concurenţă cu niciun autor canonic, în timp ce în celelalte poziţii este permanent dislocat de alţi autori. În zonele în care există concurenţa aceasta între autori, este evident că un autor necanonic are foarte puţine şanse să mai fie prezentat, dacă o anumită temă, un anumit subiect este deja supraaglomerat de prezenta autorilor canonici. Este ceea ce se întâmplă, de exemplu, cu zona romanului realist, unde deja sunt 3 autori canonici aflaţi în concurenţă, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, G. Călinescu, devenind evident că nu mai are loc niciun alt autor în afară de aceştia, pentru perioada interbelică. Pentru intervale anterioare perioadei interbelice pot să existe variante, şi ele au şi fost exploatate de autorii de manuale. În general, pentru poziţia romanului din perioada interbelică avem 4 autori mari, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu şi G. Călinescu şi ceilalţi autori îşi fac loc mai greu. Se vede situaţia aceasta la Camil Petrescu: din opţiunea autorilor de manuale, a dislocat, practic a anihilat, toate variantele posibile de alţi autori de roman psihologic. Aceste opţiuni nu sunt obligatorii pentru autorii de manual, sunt alegeri, le-am spune noi, mai degrabă oportuniste, în sensul că ar putea să prezinte, aşa cum unii chiar fac, un autor necanonic pentru o specie, un subiect, însă, asta le-ar îngreuna situaţia

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

viitoare, aglomerând conţinutul cu un autor pe care programa de bacalaureat nu-l specifică. Într-o situaţie de genul acesta este economic mai uşor să ocupi direct poziţia cu autorul canonic şi este varianta pe care o alege majoritatea manualelor.

Tocmai din acest motiv, observăm două fenomene semnificative: pe de o parte trebuie să ne gândim de ce un autor care nu este canonic ocupă o poziţie fruntaşă, şi ne vom ocupa de poziţia excepţiilor, încercând să înţelegem cum se construiesc aceste repartiţii, iar pe de altă parte, programa însăşi poate să insiste pentru o anumită prezenţă. Este ca şi cum, dincolo de regula generală, care este regula oficială, programele ar funcţiona şi cu un sistem, simbolic vorbind, de favoriţi. Continuând analogia cu spectacolul de operă, producătorul poate să aibă nişte pretenţii de interpreţi, care sunt justificate şi care sunt oficiale, aceasta ar fi lista autorilor canonici. De exemplu, să vrea ca tenorul X, care este cel mai în formă la ora actuală, să joace în spectacolul lui, dar se poate să existe şi un set de valori disimulate, care nu sunt ascunse din moment ce sunt prezente în programa şcolară, dar nu sunt declarate ca atare, favorizându-se o anumită interpretare, impunerea unui anumit autor. Această impunere se poate face în mod explicit, direct în programă, dar poate să fie şi indirectă, reprezentată aluziv, iar autorii de manuale au tendinţa să reacţioneze foarte bine la aceste apropouri, nu impuneri, ale programei şcolare, şi vom vedea nişte autori care sunt impuşi, care ocupă nişte poziţii fruntaşe, fără ca ei să fie autori canonici.

De vreme ce manualele pe care le-am analizat sunt toate câştigătoare ale concursurilor Ministerului, este evident că opţiunea autorilor de manuale a fost una câştigătoare, indiferent dacă aceste opţiuni au fost conştiente ori s-au făcut presiuni asupra lor. În programe, în general, acestă impunere-aluzie se face sub forma exemplelor. La fiecare capitol, se spune într-o formulă standard „Se pot folosi sau se vor folosi texte din” şi urmează o înşiruire care se încheie cu „ş.a.” (şi alţii), adică ea nu este nici absolută, nici nu este exhaustivă, deşi uneori este atât de largă încât ajunge aproape exhaustivă. Dăm un exemplu la întâmplare: la conţinutul „Memorii şi jurnale” se pot folosi memorii şi jurnale scrise de autori precum: Mihail Sebastian, Mircea Eliade, Nicolae Steinhardt, I. D. Sârbu, Ion Ioanid, Radu Petrescu, Alice Voinescu, Jeni Acterian, Monica Lovinescu, Ioana M. Petrescu, Mircea Cărtărescu ş.a. Rareori se întâmplă ca manualele să iasă din aceste liste, poate şi pentru că sunt destul de complete, dar ne putem pune întrebarea dacă ieşirea din aceste liste nu ar fi atras penalizarea manualelor şi atunci nu o să vedem niciodată manuale care nu respectă aceste liste pentru că nu vor fi niciodată aprobate. Nu toate opţiunile sunt respectate în mod egal, deci la toate exemplele formulate în programe, sunt autori care nu au fost aleşi de niciun manual. Deci, posibilităţile programelor de a impune un anumit autor, în afara autorilor canonici, sunt, totuşi, relativ limitate. Exemplificăm cu o modalitate de insistenţă, care ni s-a părut cea mai stranie din programe, pentru a observa efectul ei în manuale: George Bacovia este autor canonic, deci prezenţa lui în manuale ar trebui să fie obligatorie. Se bucură, în schimb, de un regim cu totul privilegiat: el este prezent în 2 programe, în cea de clasa a XI-a şi în cea de clasa a XII-a, o dată restrictiv şi o dată obligatoriu, respectiv, în clasa a XI-a, când se studiază curentul simbolism se precizează explicit că toate textele nu vor cuprinde şi texte de George Bacovia, deoarece complexitatea acestui autor impune ca acesta să fie studiat în clasa a XII-a. Ni s-a părut foarte stranie acestă sintagmă, despre complexitatea operei, deoarece ea nu a fost luată în calcul la niciun autor, deşi, începând din clasa a IX-a, se întâlnesc texte de Tudor Arghezi, de Nichita Stănescu, de Mircea Eliade, de Mihai Eminescu şi autorii respectivi nu sunt consideraţi atât de complecşi încât să nu poată fi studiaţi în clasa respectivă, indiferent de valoarea pe care o are, să spunem, opera. Explicaţia de „complexitate a operei” nu se mai întâlneşte, după cum am spus, pentru niciun alt autor şi este cu atât mai stranie.

În programa de clasa a XII-a se regăseşte numele lui George Bacovia în specificaţia în care sunt indicaţi poeţii moderniști care vor trebui studiaţi prin cele 4 texte propuse cantitativ spre analiză. Aceştia sunt: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu şi George Bacovia. Deci

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

la acestă situaţie de insistenţă, manualele răspund printr-o prezenţă excesivă a lui George Bacovia, prezenţă diminuată, într-un fel, de resursele autorului care nu poate fi abordat decât cu texte lirice. În manuale prezenţa lui este în 11 din 24 de manuale, însă, în acelaşi timp, acolo unde există, este o prezenţă permanent supradimensionată. E ca şi cum autorii ar fi încercat să răspundă la acestă cerere indirectă a „complexităţii operei" printr-o exagerare a spaţiului acordat. George Bacovia se regăseşte într-un manual de clasa a X-a (deci 1 din 6), într-un manual de clasa a IX-a (1 din 6), 2 de clasa a X-a (2 din 10), cu un text în manualul de clasa a XI-a şi cu 7 prezenţe într-un manual de clasa a IX-a. Dar sunt oferite spre studiu sau spre lectură 42 de texte. Aceste 42 de texte, dacă ţinem cont de dimensiunea operei bacoviene, reprezintă o cantitate pe care o putem numi, cu siguranţă, semnificativă, ceea ce îi oferă lui Bacovia cea mai bună distribuţie dintre toţi autorii prezenţi în raportul dintre numărul de texte şi numărul de manuale în care este prezentat, adică o rată de 3,81. Este procentul cel mai bun dintre toţi autorii (următorul procent este cel al lui Lucian Blaga, cu 3,3, iar al treilea prezent este Tudor Arghezi cu 2,75. La toţi ceilalţi autori acest raport este mai scăzut). Cele 42 de texte sunt repartizate începând de la 5 prezenţe, numărul maxim de poezii prezente într-un manual, de titluri diferite, până la 1 pe 23 de titluri. Această prezenţă ne apare ca fiind excesivă şi dacă o raportăm la dimensiunea operei bacoviene, cu atât mai mult cu cât situaţia este exact inversă în cazul lui Tudor Arghezi, sau al unor autori care au excelat în mai multe domenii.

În sistemul românesc de învăţământ, la nivelul ciclului liceal, literatura s-a studiat după modelul francez, până la Revoluţie, dar ultimele modificări ale programei au vizat simplificarea conţinutului şi o uşoară echilibrare între limbă şi literatură. Rezultatele de la bacalaureat din ultimii ani, coroborate cu diverse statistici privind lectura tinerilor din ţara noastră ne îndreptăţesc să considerăm că există o slabă preocupare de a pune în concordanţă valorile cărora li se acordă calitatea de a fi universale cu valorile elevului din prezent. Principiul mutaţiei valorilor estetice nu se respectă, deşi Eugen Lovinescu se studiază ca autor canonic, manualele fiind, mai degrabă, statice, presupun existenţa unei „estetici" imuabile şi ne putem întreba în ce măsură elevul îşi formează aceste valori estetice, când i se propun texte din epoci diferite, fără a se clarifica problema gustului, a evoluţiei literaturii.

Note şi bibliografie:

1. Costache, Adrian; Ioniţă, Florin; Lascăr, M.N.; Săvoiu, Adrian. *Manual de limba şi literatura română, clasa a IX-a* Bucureşti: Art, 2004, 208 p.

2. Costache, Adrian; Ioniţă, Florin; Lascăr, M.N.; Săvoiu, Adrian. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XI-a. Bucureşti:* Art, 2007, 264 p.

3. Crişan, Alexandru; Papadima, Liviu; Pârvulescu, Ioana; Sânmihăian, Florentina; Zafiu, Rodica. *Manual de limba şi literatura română, clasa a IX-a. Bucureşti:* Humanitas, 2008, 216 p.

4. Crişan, Alexandru; Papadima, Liviu; Pârvulescu, Ioana; Sânmihăian, Florentina; Zafiu, Rodica. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a. Bucureşti:* Humanitas Educaţional, 2007, 248 p.

5. Dobra, Sofia; Halaszi, Monica; Kudor, Doina; Medeşan, Luminiţa. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a,* Bucureşti: Corint, 2007, 216 p.

6. Dobra, Sofia; Halayzi, Monica; Kudor, Dorina; Medeşan, Luminiţa. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XI-a. Bucureşti:* Corint, 2008, 216 p.

7. Doina , Ruşti. *Manual de limba şi literatura română, clasa a X-a. Bucureşti:* Niculescu, 2007, 216 p.

8. Dună, Ion; Dună, Raluca. *Manual de limba şi literatura română, clasa a IX-a. Bucureşti:* Editura Didactică şi Pedagogică, 2004, 288 p.

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)

9. Iancu, Marin; Bălu, Ion. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XI-a. Bucureşti:* Corint, 2006, 216 p.

10. Iancu, Marin; Bălu, Ion; Lăzărescu, Rodica. *Manual de limba şi literatura română, clasa a X-a. Bucureşti:* Corint, 2005, 216 p.

11. Iancu, Marin; Lăzărescu, Rodica. *Manual de limba şi literatura română, clasa a IX-a*. Bucureşti: Corint, 2004, 288 p.

12. Iancu, Marin; Popa, Alis. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a. Bucureşti:* Corint, 2007, 216 p.

13. Lişman, Victor. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a. Bucureşti:* All, 2007, 248 p.

14. Martin, Mircea (coordonator); Lăsconi Roşca, Elisabeta; Rădulescu, Carmen Ligia; Zane, Rodica. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XI-a. Bucureşti:* Grupul Editorial Art, 2006, 272 p.

15. Martin, Mircea (coordonator); Lăsconi Roşca, Elisabeta; Rădulescu, Carmen Ligia; Zane, Rodica. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a. Bucureşti:* Grupul Editorial Art, 2007, 231 p.

16. Negrici, Eugen (coordonator); Soviany, Octavian; Boltaşu, Dorica; Gramnea, Mimi; Chemencedji, Ana-Maria; Colţea, Mioara. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a. Bucureşti:* Niculescu, 2007, 216 p.

17. Niculescu, Zenovia. *Cultura în algoritmul tranziţiei*. Bucureşti: Casa Editorială Odeon, 1995, 200 p.

18. Ruşti, Doina. *Manual de limba şi literatura română, clasa a IX-a. Bucureşti:* Editura Niculescu, 2004

19. Ruşti, Doina. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a. Bucureşti:* Paralela 45, 2007, 288 p.

20. Silverman, David. *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului şi interacţiunii***.** Iaşi: Polirom, 2004, 352p.

21. Simion, Eugen (coordonator); Rogalski, Florina; Cristea-Enache, Daniel; Mazilu, Dan Horia. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XI-a. Bucureşti:* Corint, 2006, 256 p.

22. Simion, Eugen (coordonator); Rogalski, Florina; Cristea-Enache, Daniel. *Manual de limba şi literatura română, clasa a XII-a.* Bucureşti: Corint, 2007, 256 p.

23. Simion, Eugen; Rogalski, Florina; Cristea-Enache, Daniel; Grigor, Andrei. *Manual de limba şi literatura română, clasa a IX-a. Bucureşti:* Corint, 2008, 216 p.

BDD-A21865 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:32 UTC)